

Soạn văn lớp 8:

Bài Câu cầu khiến

I. Kiến thức cơ bản

1. Thế nào là câu cầu khiến?

Câu cầu khiến là kiểu câu có những từ ngữ cầu khiến như: hãy, đừng, chớ, thôi, đi, nào... hay ngữ điệu cầu khiến được dùng để ra lệnh, yêu cầu, đề nghị, khuyên bảo...

Ví dụ:

- Trật tự! Tất cả chú ý nhìn lên bảng!
- Ở đây cấm hút thuốc lá!
- Các cháu hãy xứng đáng

Cháu Bác Hồ Chí Minh!

(Hồ Chí Minh)

2. Đặc điểm hình thức và chức năng của câu cầu khiến

a. Đọc những đoạn trích sau và trả lời câu hỏi.

(1) Ông lão chào con cá và nói:

- Mụ vợ tôi lại nổi cơn điên rồi. Nó không muốn làm bà nhất phẩm phu nhân nữa, nó muốn làm nữ hoàng.

Con cá trả lời:

- Thôi đừng lo lắng. Cứ về đi. Trời phù hộ lão. Mụ già sẽ là nữ hoàng.

(Ông lão đánh cá và con cá vàng)

(2) Tôi khóc nức lên. Mẹ tôi từ ngoài đi vào. Mẹ vuốt tóc tôi và nhẹ nhàng dắt tay em Thủy:

- Đi thôi con.

(Khánh Hoài, Cuộc chia tay của những con búp bê)

- Trong những đoạn trích trên, câu nào là câu cầu khiến? Đặc điểm hình thức nào cho biết đó là câu cầu khiến?

- Câu cầu khiến trong những đoạn trích trên dùng để làm gì?

Gợi ý:

- Các câu:

(1): “Thôi đừng lo lắng.”; “Cứ về đi.”

(2): “Đi thôi con.”

là những câu cầu khiến vì có chứa các từ mang nghĩa yêu cầu, sai khiến: đừng, đi, thôi.

- Những câu cầu khiến trên dùng để:

+ Thôi đừng lo lắng. (khuyên bảo)

+ Cứ về đi. (yêu cầu)

+ Đi thôi con. (yêu cầu)

b) Đọc những câu sau và trả lời câu hỏi.

(1) – Anh làm gì đấy?

- Mở cửa. Hôm nay trời nóng quá.

(2) Đang ngồi viết thư, tôi bỗng nghe tiếng ai đó vọng vào:

- Mở cửa!

- Cách đọc câu “Mở cửa!” trong (2) có khác gì với cách đọc câu “Mở cửa!” trong (1)?

- Câu “Mở cửa!” trong (2) dùng để làm gì, khác với câu “Mở cửa!” trong (1) ở chỗ nào?

Gợi ý:

- Khi đọc câu “Mở cửa!” trong (2), ta cần đọc với giọng nhấn mạnh hơn vì đây là một câu cầu khiến (khác với câu “Mở cửa!” trong (1) – câu trần thuật, đọc với giọng đều hơn).

- Trong (1), câu “Mở cửa!” dùng để trả lời cho câu hỏi trước đó. Trái lại, trong (2), câu “Mở cửa!” dùng để yêu cầu, sai khiến.

II. Rèn luyện kỹ năng

1. Xét các câu sau đây và trả lời câu hỏi.

a) Hãy lấy gạo làm bánh mà lễ Tiên vương.

(Bánh chưng, bánh giầy)

b) Ông giáo hút trước đi.

(Nam Cao, Lão Hạc)

c) Nay chúng ta đừng làm gì nữa, thử xem lão Miệng có sống được không.

(Chân, Tay, Tai, Mắt, Miệng)

- Đặc điểm hình thức nào cho biết những câu trên là câu nghi vấn?
- Nhận xét về chủ ngữ trong những câu trên. Thử thêm, bớt hoặc thay đổi chủ ngữ xem ý nghĩa của các câu trên thay đổi như thế nào.

Gợi ý:

- Các câu trên là câu cầu khiến vì có chứa các từ mang ý nghĩa cầu khiến: hãy, đi, đừng.
- Chủ ngữ trong các câu trên đều chỉ người tiếp nhận câu nói hoặc chỉ một nhóm người có mặt trong đối thoại. Cụ thể:
 - + Trong (a): chủ ngữ vắng mặt (ở đây ngầm hiểu là Lang Liêu, căn cứ vào những câu trước đó).
 - + Trong (b): Chủ ngữ là Ông giáo.
 - + Trong (c): Chủ ngữ là chúng ta.
- Có thể thêm, bớt hoặc thay đổi chủ ngữ của các câu trên, về cơ bản nghĩa của các câu ít nhiều đều có sự thay đổi. Ví dụ:
 - + Con hãy lấy gạo làm bánh mà lễ Tiên vương. (nghĩa của câu tuy không thay đổi nhưng đối tượng tiếp nhận câu nói được xác định rõ hơn, lời yêu cầu cũng nhẹ nhàng và tình cảm hơn).
 - + Hút trước đi. (nghĩa của câu thay đổi và lời nói kém lịch sự hơn).
 - + Nay các anh đừng làm gì nữa, thử xem lão Miệng có sống được không? (nghĩa của câu có sự thay đổi, ở đây, người nói đã được loại ra khỏi những đối tượng tiếp nhận lời đề nghị).

2. Trong những đoạn trích sau đây, câu nào là câu cầu khiến? Nhận xét sự khác nhau về hình thức biểu hiện ý nghĩa cầu khiến giữa những câu đó.

a) Thôi, im cái điệu hát mưa dầm sùi sụt ấy đi. Đào tổ nông thì cho chết!

(Tô Hoài, Dế Mèn phiêu lưu kí)

b) Ông đốc tươi cười nhẵn nại chờ chúng tôi:

- Các em đừng khóc. Trưa nay các em được về nhà cơ mà. Và ngày mai lại được nghỉ cả ngày nữa.

(Thanh Tịnh, Tôi đi học)

c) Có anh chàng nọ tính tình rất keo kiệt. Một hôm đi đò qua sông, anh chàng khát nước bèn cúi xuống, lấy tay vục nước sông uống. Chẳng may quá đà, anh ta lộn cổ xuống sông. Một người ngồi cạnh thấy thế, vội giơ tay hét lên:

- Đưa tay cho tôi mau!

Anh chàng sắp chìm nghiêm nhưng vẫn không chịu nắm tay người kia. Bỗng một người có vẻ quen biết anh chàng chạy lại, nói:

- Cầm lấy tay tôi này!

Tức thì, anh ta cố ngoi lên, nắm chặt lấy tay người nọ và được cứu thoát [...].

(Theo Ngữ văn 6, tập một)

Gợi ý:

- Các câu cầu khiến:

a) Thôi, im cái điệu hát mưa dầm sùi sụt ấy đi

b) Các em đừng khóc

c) Đưa tay cho tôi mau! Cầm lấy tay tôi này!

- Nhận xét sự khác nhau về hình thức biểu hiện giữa những câu cầu khiến trên:

+ Câu (a): Vắng chủ ngữ, từ ngữ cầu khiến kèm theo là từ đi.

+ Câu (b): Chủ ngữ là Các em (ngôi thứ hai, số nhiều), từ ngữ cầu khiến là từ đừng.

+ Câu (c): Không có chủ ngữ và từ ngữ cầu khiến, chỉ có ngữ điệu cầu khiến.

3. So sánh hình thức và ý nghĩa của hai câu sau:

a) Hãy cố ngồi dậy húp ít cháo cho đỡ xót ruột!

b) Thầy em hãy cố ngồi dậy húp ít cháo cho đỡ xót ruột.

(Ngô Tất Tố, Tắt đèn)

Gợi ý: Câu (a) vắng chủ ngữ, ngược lại sự xuất hiện chủ ngữ (Thầy em) trong câu (b) làm cho ý nghĩa cầu khiến nhẹ nhàng hơn, tình cảm của người nói cũng được thể hiện rõ hơn.

4. Xét đoạn văn sau và trả lời câu hỏi.

Dế Choắt nhìn tôi mà rằng:

- Anh đã nghĩ thương em như thế thì hay là anh đào giúp cho em một cái ngạch sang bên nhà anh, phòng khi tắt lửa tối đèn có đứa nào đến bắt nạt thì em chạy sang...

(Tô Hoài, Dế Mèn phiêu lưu kí)

Dế Choắt nói với Dế Mèn câu trên nhằm mục đích gì? Cho biết vì sao trong lời nói với Dế Mèn, Dế Choắt không dùng những câu như:

- Anh hãy đào giúp em một cái ngạch sang bên nhà anh!

- Đào ngay giúp em một cái gạch!

Gợi ý: Trong lời nói, Dế Choắt là kẻ xin được giúp đỡ (câu nói mang nghĩa cầu khiến). Choắt là người yếu đuối, nhút nhát, thế nên tự nhận mình là người dưới (xưng hô rất lễ phép với Dế Mèn), lời nói của Dế Choắt cũng có ý khiêm nhường, rào trước đón sau.

Không thể dùng hai câu như đã dẫn để thay thế cho lời nói của Dế Choắt, bởi nó không phù hợp với tính cách của nhân vật này.

5. Đọc đoạn văn sau và trả lời câu hỏi.

Đêm nay mẹ không ngủ được. Ngày mai là ngày khai trường, con vào lớp Một. Mẹ sẽ đưa con đến trường, cầm tay con dắt qua cánh cổng, rồi buông tay mà nói: “Đi đi con! Hãy can đảm lên! Thế giới này là của con. Bước qua cánh cổng trường là một thế giới kì diệu sẽ mở ra.”

(Theo Lí Lan, Cổng trường mở ra)

Câu “Đi đi con !” trong đoạn trích trên và câu “Đi đi con.” (lời của nhân vật người mẹ trong phần cuối của truyện Cuộc chia tay của những con búp bê - xem thêm mục I.1.b (tr.30) trong SGK) có thể thay thế cho nhau được không? Vì sao?

Gợi ý: Hai câu này khác nhau về nghĩa (trong từng văn cảnh) nên không thể thay thế được cho nhau. Trong đoạn văn này, câu nói đó được người mẹ dùng để khuyên con hãy vững tin bước vào đời. Trái lại, trong đoạn văn (rút từ truyện Cuộc chia tay của những con búp bê), người mẹ bảo đưa con đi cùng mình.